

Prethodno priopćenje

Rukopis primljen 22. 9. 2016.

Prihvaćen za tisak 19. 11. 2020.

<https://doi.org/10.22210/govor.2020.37.03>

Đurđica Garvanović-Porobija

dporobija@gmail.com

Srednja škola u Maruševcu s pravom javnosti, Hrvatska

Retoričko-stilistička analiza govora apostola Pavla pred kraljem Agripom

Sažetak

U radu se interdisciplinarnom retoričko-stilističkom analizom raščlanjuje govor apostola Pavla pred kraljem Agripom, zabilježen u 26. poglavlju biblijskog teksta Djela apostolska. Budući da je tekst na kraju govora obilježen stilskim figurama, ta se činjenica može shvatiti kao znak da je taj dio istodobno i zaključak, što je nova teza u odnosu na većinu radova o organizaciji govora u kojima se zaključak zbog upadica slušatelja osporava. Taj je govor narativan, stilski obilježen i apologičan, što je i temeljna odlika religijskog diskursa. No, budući da je taj diskurs autoreferencijalan i zatvoren, ostaje i pitanje koja mu je funkcija i komunikacijski ishod u odnosu na slušatelja koji je antipodski udaljen i pretežito svjetovan i političan. Stoga se posebno naglašava analiza učinka govora na adresata. Analizom se pokazuje da postoji interferentno područje – ono što je prema Maritainu "vremenito" – u kojemu religijski diskurs može biti pozitivno percipiran i od slušatelja kojima je svojstven politički diskurs.

Ključne riječi: religijski diskurs, retoričko-stilistička analiza, govor

1. UVOD

Znano je da su govori apostola Pavla u biblijskim knjigama bili i ostali predmet akademskih analiza kako teologa tako i retoričara. U ovom će radu biti analiziran govor apostola Pavla pred kraljem Agripom, zabilježen u 26. poglavlju Djela apostolskih, interdisciplinarno, retoričkim i stilističkim pristupom, koji će u međusobnom dopunjavanju dati plodniji i jasniji uvid u narav govora, njegovu organizaciju i stilski registar te funkcioniranje religijskog diskursa. Religijski diskurs uključuje retorički vid: duhovne ili sakralne govore (Petrović, 1995) i stilistički vid: duhovni, odnosno sakralni stil (Katnić-Bakaršić, 2001). U ovom će se radu koristiti termini religijski govor i religijski stil. Retoričkom će se analizom pokušati predočiti organizacijske dijelove govora apostola Pavla, retoričke figure i vještine te persuzivnu funkciju i retorički učinak na adresata. Stilističkom će se analizom nastojati odrediti stilski registar, odabir riječi te stilske figure kojima se prikazuje i/ili prisposobljuje duhovna dimenzija koju religijski diskurs u tom govoru posreduje. Posebna pozornost bit će usmjerena na dijelove govora u kojima se retorički ustroj obilježuje i time potvrđuje stilskim figurama, posebno u dijelu zaključka koji je u retoričkoj literaturi u tom govoru ostao sporan ili zanijan. Usto, budući da je apostol Pavao religijski autoritet, a kralj Agripa autoritet državne vlasti, otvara se i pitanje mogućnosti i smislenosti sporazumijevanja između govornika kojima je svojstven religijski diskurs i slušatelja kojima je svojstven politički diskurs, a time i područja zanimanja. Dok religijske autoritete zanima duhovna dimenzija i neprolazan svijet, autoriteti državne vlasti usmjeravaju svoje zanimanje na uređenje ovozemaljskog, prolaznog svijeta. Ipak, takvi su govori ostali zabilježeni u povijesti i nepobitno je da su ostavili stanovit utjecaj na slušatelje. Slavni govor takvog profila održao je bjeloruski arhiepiskop Georgije Koniski pred poljskim kraljem Stanislavom, kako piše Boban u knjizi *Počela govorne komunikacije*, ističući da je taj govor "preveden na mnoge europske jezike kao govornički uzor" (Boban, 2003: 89). U SAD-u takve govore drže religijski autoriteti u 19. stoljeću: Theodore Parker, Henry Ward Beecher, Edwin Chapman, Matthew Simpson i drugi. Pitanje je koji je njihov doseg i koji im je cilj. Stoga će biti analizirano kakav je učinak govor apostola Pavla ostvario na slušatelje, prvenstveno na kralja Agripu i na rimskog namjesnika Festa.

Budući da religijske govore i religijski stil odlikuje nerazumljivost i "odvojenost od svakodnevne konverzacije" (Crystal, 1969: 148) (prevela Đurđica Garvanović-Porobija), učinak religijskih govora pred autoritetima političke vlasti uvelike ovisi o

---

upućenosti pojedinog recipijenta i njegova/njezina religijskog odgoja te o naporu govornika da religijski diskurs prilagodi danoj govornoj situaciji i rastvori ga u smjeru svjetovnog diskursa i suvremenog stila, kako bi se ostvarili cilj govora i njegova persuazivna funkcija. Može se pretpostaviti da ipak postoji interferentna sfera zajedničkog interesa, kako ističe francuski filozof Jacques Maritain u knjizi *Cjeloviti humanizam*, koji razlučuje vremeniti i nadvremeniti red, te piše da premda se dva reda razlikuju, oni nisu posvema odijeljeni; vremenito je otvoreno nadvremenitome, od njega prima poticaje i konačnu svrhu. Pa, iako nije moguće posvema ostvariti kraljevstvo Božje u vremenu, moguć je, prema Maritainu, odsjaj evanđelja u povijesti. Može se pretpostaviti da je zajednički interes političkog i religijskog, odnosno vremenitog i nadvremenitog reda (pa tako i njima priključenih diskursa) čovjek, ljudsko biće, ljudskost; sjecište humanog i religijskog humanizma, kako piše Maritain:

Kršćanstvo treba da prosvijetli svijet ili, bolje rečeno, da ga prožme; ali to nije njegov glavni cilj; osim toga ono ne ide za tim da svijet već sada postane kraljevstvo Božje, već da odsjaj milosti bude u njemu što djelotvorniji kako bi ljudi mogli bolje živjeti u svome vremenitome životu. (Maritain, 1989: 139).

S tim pretpostavkama bit će provedena analiza govora iz kršćanskoga religijskog kruga što ga je, prema biblijskom piscu Luki, izgovorio apostol Pavao pred židovskim kraljem Agripom.

2. GOVOR APOSTOLA PAVLA PRED AGRIPOM

2.1. Kontekst

Kontekst govora upućuje na njegov sudski profil i pripadnost forenzičnoj retorici te na zgusnutu i analognu reprizu suđenja Kristu. Apostol Pavao u ulozi optuženika dolazi na sud pred židovskog kralja Agripu (rođ. 27. g. pr. Kr.), koji je nositelj i sudske vlasti, i u sudsku dvoranu dolazi sa svitom "u veliku sjaju". Za suđenja Kristu Agripin prastric Herod Antipa htio je vidjeti Isusa (Lk 23,8). Slično tako i Agripa želi čuti apostola Pavla te kaže rimskom namjesniku Festu: "Htio bih i ja čuti toga čovjeka." (Dj 25,22). Židovski veliki svećenici i starješine su tužitelji – što je još jedan usporedni element u odnosu na suđenje Kristu (Lk 23,10), a umjesto Pilata sada su tu rimski namjesnici, Feliks na odlasku i novi namjesnik Fest. U Rimu je u to vrijeme na vlasti car Neron (54. – 68. g.). Kako je znano, religijski diskurs i osobito njegovu persuazivnu funkciju osnažuju povijesne datosti, što je u ovome slučaju razvidno i

oprimjereno. Aluzije na suđenje Kristu jasno su vidljive, ali, iako manje izražajno, i na klasičnu antičku dramu po sceničnosti (kraljevski sjaj, pojedinac suprotstavljen snažnim skupinama, titan, dramski monolog). Tako se već unutar konteksta nagovješćuje dvojakost religijskog diskursa u govoru apostola Pavla te njegova intertekstura koja referira kako na Bibliju *Starog zavjeta* tako i na njegov suvremeni antički okvir.

2.2. Organizacija govora

Grčki govor na sudu sastojao se, prema Kvintilijanovu modelu, od sljedećih dijelova: a) *exordium* (uvod), b) *narratio* (pripovijedanje), c) *probatio* ili *argumentatio* (dokazivanje ili argumentacija), d) *refutatio* (pobijanje) i e) *peroratio* (zaključak) (Hogan, 2002; Kvintilijan, prev. 1985). Budući da je Kvintilijan (35. – 100. g.) vodeći antički učitelj i teoretičar retorike, današnji retoričari preporučuju njegove retoričke spise za istraživanja i procjenjivanja govora iz prvog stoljeća. U Tablici 1. prikazana je kompozicija Pavlova govora u odnosu na Kvintilijanov model.

Tablica 1. Pregled organizacije govora apostola Pavla pred Agripom

Table 1. Review of the organisation of the Apostle Paul's speech before Agrippa

Uvod (<i>exordium</i>)	Smatram se sretnim što se u svemu za što me Židovi optužuju mogu, evo, danas braniti pred tobom, kralju Agripa, jer ti najbolje poznaješ židovske običaje i zadjevice. Zato me, molim, velikodušno poslušaj. (Dj 26,2-3).
Pripovijedanje (<i>narratio</i>)	Dakle, život moj od najranije mladosti proveden u narodu mojem, u Jeruzalemu, znaju svi Židovi. Pa i ja sam nekoć smatrao da mi se svim silama boriti protiv imena Isusa Nazarećanina. Poznaju me odavna te mogu, ako samo hoće, svjedočiti da sam po najstrožoj sljedbi naše vjere živio kao farizej. I sada stojim pred sudom zbog nade u obećanje koje Bog dade ocima našim i kojemu se dovinuti nada dvanaest plemena naših, svesrdno noću i danju služeći Bogu. Za tu me nadu, kralju, tuže Židovi. Zašto nevjerojatnim smatrate da Bog mrtve uskrisuje? Pa i ja sam nekoć smatrao da mi se svim silama boriti protiv imena Isusa Nazarećanina. To sam i činio u Jeruzalemu: mnoge sam svete, pošto od velikih svećenika dobih punomoć, u tamnice zatvorio, dao svoj glas kad su ih ubijali i po svim ih sinagogama često mučenjem prisiljavao psovati i, prekomjerno bijesan na njih, progonio sam ih čak i u tuđim gradovima. Radi toga pođoh u Damask s punomoći i ovlaštenjem velikih svećenika kadli u pol

	<p>bijela dana na putu vidjeh, kralju, kako s neba svjetlost od sunca sjajnija obasja mene i moje suputnike. Pošto popadasmo na zemlju, začuh glas što mi govoraše hebrejskim jezikom: 'Savle, Savle, zašto me progoniš? Teško ti se protiv ostana praćakati.' Ja odvratih: 'Tko si, Gospodine?' Gospodin će mi: 'Ja sam Isus koga ti progoniš! Nego ustani, na noge se jer zato ti se ukazah da te postavim za poslužitelja i svjedoka onoga što si vidio i što ću ti pokazati. Izbavit ću te od naroda i od pogana kojima te šaljem da im otvoriš oči pa se obrate od tame k svjetlosti, od vlasti Sotonine k Bogu te po vjeri u mene prime oproštenje grijeha i baštinu među posvećenima.'</p> <p>Otada, kralju Agripa, ne bijah neposlušan nebeskom viđenju.</p> <p>Nego najprije onima u Damasku pa onda i u Jeruzalemu, svoj zemlji židovskoj i poganima navješćivah da se pokaju i obrate k Bogu i čine djela dostojna obraćenja. Zbog toga me Židovi uhvatiše u Hramu i pokušашe ubiti. (Dj 26,4-21).</p>
Dokazivanje (<i>probatio</i> ili <i>argumentatio</i>)	<p>Poznaju me odavna te mogu, ako samo hoće, svjedočiti da sam po najstrožoj sljedbi naše vjere živio kao farizej. (Dj 26,5-22).</p> <p>Ali s pomoću Božjom sve do dana današnjega svjedočim, evo, malu i veliku, ne govoreći ništa osim onoga što Proroci govorahu i Mojsije da se ima zbiti. (Dj 26,5-22).</p>
Pobijanje (<i>refutatio</i>)	–
Zaključak (<i>peroratio</i>)	<p>Ali s pomoću Božjom sve do dana današnjega svjedočim, evo, malu i veliku, ne govoreći ništa osim onoga što Proroci govorahu i Mojsije da se ima zbiti: da će Krist trpjeti i da će on, prvoukrslji od mrtvih, svjetlost navješćivati narodu i poganima. (Dj 26,22-23).</p>

a) uvod (*exordium*)

Uvod Pavlova govora obuhvaća i verbalni nastup i govor tijela. Kad mu je Agripa rekao da govori o sebi ("Dopušta ti se o sebi govoriti"), "Pavao ispruži ruku i stade se braniti" (Dj 26,1). Govor ima stvarnu moć ako je popraćen i znakovima, kako ističe Boban u knjizi *Počela govorne komunikacije*, referirajući pritom na biblijskog Mojsija, Arona i štap (Boban, 2003: 28). Uvodni dio govora apostola Pavla upućuje na uljudnost, konvencije i govor koji, uz religijski, određuje i sudski diskurs (lat. *genus iudiciale*) te je podizanje ruke najvjerojatnije sudska konvencija i vrsta prisege. A tekst uvoda je, kako je uobličen u *Jeruzalemskoj Bibliji*, sljedeći: "Smatram se sretnim što se u svemu za što me Židovi optužuju mogu, evo, danas braniti pred tobom, kralju Agripa, jer ti

najbolje poznaješ židovske običaje i zadjevice. Zato me, molim, velikodušno poslušaj." (Dj 26,2-3).

Kao što je razvidno, uvodni dio započinje ja-oblikom te, kako primjećuju Duda i Fućak u komentaru svog prijevoda u *Jeruzalemskoj Bibliji*, "dodvornički" (Rebić, Fućak i Duda, 1994: 1584), dodala bih – blago dodvornički, budući da se radost što apostol Pavao govori upravo pred Agripom argumentira: "jer ti najbolje poznaješ židovske običaje i zadjevice". Može se reći da to jest pohvalni, epideiktički segment govora vladaru, ali govor u cijelosti nije podređen toposu pohvale vladarima. Izričaji su to prije uljudnosti, počasti i zadovoljstva kako bi se uspostavila fatička funkcija te izrekao apelativ i zamolba, jer "još tradicionalna retorika naglašava značaj afektivne i persuasivne komponente govora, posebno uvoda, kojim slušaoca treba 'učiniti sklonim, pažljivim i poučljivim' (...)", kako navodeći Curtiusa ističe Katnić-Bakaršić u svojoj knjizi *Stilistika* (Curtius, 1971, prema Katnić-Bakaršić, 2001: 197). Bruce u svom komentaru Djela apostolskih, *The Acts of the Apostles*, zamjećuje da je pozdrav apostola Pavla nadasve pozdrav poštovanja (Bruce, 1990: 495).

Ako se sagleda uvodni dio u odnosu na retorički zahtjev da sadrži pozdravljanje, predstavljanje, oslovljavanje, stvaranje naklonosti za govornika i zanimanja za temu, kako to definira Škarić u svojoj knjizi *Temeljci suvremenog govorništva* (Škarić, 2000: 73), može se utvrditi da je zahtjev proveden uz iznimke: pozdravljanje je izostavljeno stoga što se ostvaruje sudskom govorničkom konvencijom podizanja ruke. Predstavljanje je također izostavljeno, jer s jedne strane Agripa zna tko je Pavao, s druge se pak strane Pavao pomno predstavlja izlažući svoj životopis u prvom dijelu naracije. Oslovljavanje: "kralju Agripa!" pokazuje Pavlovo poštovanje sudske i političke vlasti, ali je pozicija tog vokativa, razvidna u *Jeruzalemskoj Bibliji*, prema Bruceu neočekivana "radi stilističkog učinka" (prevela Đurđica Garvanović-Porobija) (Bruce, 1990: 496), dok se stvaranje naklonosti za govornika ostvaruje inkoativnim glagolom "Smatram se sretnim", što bi se slobodnije moglo prevesti: "Ta ja sam sretnik jer će me saslušati Kralj/Sudac koji poznaje moje tužitelje!" Conzelmann u svom komentaru *Hermeneia – A critical and historical commentary on the Bible* napominje da Pavlova pohvala Agripi "nije sarkastičan ubod Festa; to je jednostavno prikladan stil" (Conzelmann, 1987: 209). Tom se rečenicom istodobno posredno upućuje na teškoću komunikacije između religijskog i političkog, nadvremenitog i vremenitog, duhovnog i svjetovnog diskursa i na pospješivanje razumijevanja slušateljeva/Kraljeva/Sučeva poznavanja religioznog diskursa, pitanja i problema. I to je uporište za optuženog Pavla. Isticanjem Sučeva/Kraljeva znanja ostvaruje se

---

uspješna komunikacija, stvara povjerenje i izražava poštovanje. Rečenica "Smatram se sretnim" usto postavlja stilski registar pozitivnog ozračja, te je inicijalni impuls za temeljno raspoloženje cijeloga govora i njegovu moguću modulaciju, unoseći u govor i emotivnost i povjerenje u Suca/Kralja. Situacija nije dobra (za Pavla se traži smrtna presuda), ali govornik traži što je dobro i što bi moglo dobro završiti, u čemu se nazire i bitno obilježje kršćanskoga religijskog diskursa. Kršćanski je stilski diskurs dominantno obilježen radošću – radost je duhovni dar. Apostol Pavao u svojim poslanicama posređuje radost kao imperativ: "Radujte se u Gospodinu uvijek! Ponavljam: radujte se!" (Fil 4,4). Prema Bruceu, apostol je radostan što može iznositi evanđelje pred Agripom, njegovo je suđenje prigoda za obranu vjere u Krista više no sama sudska obrana od moguće smrtne presude. Stil je iskaza usto izravan, a stilski registar obilježen vedrinom unatoč ozbiljnosti konteksta i aktera u njemu. Tako ugođen stilski registar retorički je mamac kao i sintagma "židovske zadjevice", koja na recipijente može djelovati intrigantno. Ozbiljnost uvodnog dijela govora pokazuje njegova konciznost, informativnost (jasno je tko je govornik i optuženik: apostol Pavao, tko je recipijent i Sudac: Agripa sa svitom i tko su tužitelji: skup židovskih svećenika) i zamolba, kojom se poziva na velikodušnost, uvažavanje i pravdoljubivost. Uvodni je dio označen formulama uljudnosti, povjerenjem u slušatelja Suca/Kralja i, za kontekst neočekivano, vedrim, radosnim raspoloženjem. Stoga je taj otklon, neuobičajen za optuženika, stilski zamjetljiv, jer se očekuje da je optuženik žalostan, povrijeđen i ljutit, a ne sretan i radostan. Govornik je značajan u religijskom diskursu – on nosi obilježje sveca, kako ističe u svom članku "The rhetoric of religion" i Pernot: "... nije samo religijski diskurs retoričan i ne nalazi se samo unutar diskursa nadnaravno djelovanje, nego je i govornik, kao uzoran lik, uključen religijskom moći." (Pernot, 2006: 246). Pavao je upravo takav govornik – raspolaže kako zavidnim retoričkim znanjem i obrazovanošću, jer se brani sam i nastupa učeno, tako i aureolom religijske moći, on je – kako takvoga govornika nazivaju u knjizi *Komunikacijsko-psihološka retorika* Winkler i Commichau – "svoj najvažniji medij" (Winkler i Commichau, 2008: 72).

b) pripovijedanje (*narratio*)

Slijedi predstavljanje koje se preobličuje u autobiografski narativ o apostolu Pavlu odraslom u Tarzu i obrazovanom u Jeruzalemu, pripadniku židovske ortodoksne farizejske škole, te se životopis prikazuje tako da bude istodobno argument pripadnosti upravo onoj vjerskoj skupini koja ga optužuje i traži smrtnu kaznu za njegovo

odmetništvo. Tekst upravo stoga obiluje posvojnim zamjenicama moj i naš, kako bi se istaknula pripadnost i podrijetlo, što se u citatu ističe kurzivom. Usto, govornik se ne predstavlja uljepšanom slikom o sebi, već razotkriva i svoj religijski žar koji prerasta u predrasude, fanatizam i najposlije u nasilje, argumentirajući to i svojim sudjelovanjem u Stjepanovu ubojstvu. Tolić u članku "Početak i najranije širenje Crkve: od 30. do 36. godine" piše: "Taj progon, u kojemu je Stjepan bio prva žrtva, nastavit će se, manje-više žestoko, sve do smrti kralja Heroda Agripe I. (†44.)", te nabrajajući sve pozitivne ishode progona na kraju dodaje: "... naposljetku, doveo je do obraćenja Savla u Pavla." (Tolić, 2018: 491). Slijedi tekst predstavljanja:

Dakle, život moj od najranije mladosti proveden *u narodu mojem*, u Jeruzalemu, znaju svi Židovi. Poznaju me odavna te mogu, ako samo hoće, svjedočiti da sam po najstrožoj sljedbi *naše vjere* živio kao farizej. I sada stojim pred sudom zbog nade u obećanje koje Bog daje *ocima našim* i kojemu se dovinuti nada *dvanaest plemena naših*, svesrdno noću i danju služeći Bogu. Za tu me nadu, kralju, tuže Židovi. Zašto nevjerojatnim smatrate da Bog mrtve uskrisuje? (Dj 26,4-8).

Uz predstavljanje samoga sebe poznatim autobiografskim stilom tog vremena, u tom se dijelu govora predstavlja i predmet optužbe. Prema apostolu Pavlu, to je 'nada u obećanje o Mesiji', čije je ispunjenje on prepoznao u Isusu na svom progoniteljskom putu za Damask. Tako započinje progresija kojom se kršćanstvo predstavlja kao ispunjenje židovskih nada, kao njegov "vjekovni san" koji se najposlije prenosi i na pogane, čime se ostvaruje široka perspektiva i obujmljuje/obgrljuje cijeli svijet. Bruce zamjećuje da je, za razliku od nekih drugih tekstova apostola Pavla, taj govor od samog početka obilježen probranim riječima i odstupanjem od nižeg stila, koji se prakticirao u svakodnevnom govoru, vjerojatno stoga što se apostol ovdje obraća obrazovanom slušateljstvu (Bruce, 1990). Retoričkim pitanjem o uskrснуću ostvaruje se zakratko debatni profil govora i privlači pozornost slušateljstva. Pavlovo umijeće prilagodbe "Svima bijah sve!" (1 Kor 9,22b) zamjećuje se u iskazu: "Pa i ja sam nekoć smatrao" (Dj 26,9), drugim riječima: razumijem svoje tužitelje jer sam i ja imao isto uvjerenje kao oni.

Slijedi narativ o susretu apostola Pavla s uskrslim Isusom, što je religijski diskurs u punom smislu jer posreduje duhovno iskustvo:

Pa i ja sam nekoć smatrao da mi se svim silama boriti protiv imena Isusa Nazarećanina. To sam i činio u Jeruzalemu: mnoge sam svete, pošto od velikih svećenika dobih punomoć, u tamnice zatvorio, dao svoj glas kad su ih ubijali i po svim ih sinagogama

često mučenjem prisiljavao psovati i, prekomjerno bijesan na njih, progonio sam ih čak i u tuđim gradovima. Radi toga pođoh u Damask s punomoći i ovlaštenjem velikih svećenika kadli u pol bijela dana na putu vidjeh, kralju, kako s neba svjetlost od sunca sjajnija obasja mene i moje suputnike. Pošto popadasmo na zemlju, začuh glas što mi govoraše hebrejskim jezikom: 'Savle, Savle, zašto me progoniš? Teško ti se protiv ostana praćakati.' Ja odvratih: 'Tko si, Gospodine?' Gospodin će mi: 'Ja sam Isus koga ti progoniš! Nego ustani, na noge se jer zato ti se ukazah da te postavim za poslužitelja i svjedoka onoga što si vidio i što ću ti pokazati. Izbavit ću te od naroda i od pogana kojima te šaljem da im otvoriš oči pa se obrate od tame k svjetlosti, od vlasti Sotonine k Bogu te po vjeri u mene prime oproštenje grijeha i baštinu među posvećenima.' (Dj 26,9-18).

Taj je ulomak, uz znane naratološke postupke, kao primjerice upravni govor kojim se Isus obraća apostolu Pavlu, obilježen i intertekstom kojim se također pokazuje napor da se religijski diskurs rastvori kako bi ga slušatelj bolje razumio. Uz jasne referencije i implicitne citate na *Stari zavjet*, slikovnost narativa ostvaruje se i grčkom poslovicom o ostanu (što je, prema apostolu, izgovara Isus): "Teško ti se protiv ostana praćakati" – poslovicu koja upućuje na poljoprivrednu praksu kroćenja mladih volova. Oslanjanjem na biblijski i povijesni nacionalni te suvremeni grčko-rimski diskurs i okvir uz pomoć implicitnih citata, usložnjava se govorni tekst i osnažuje Pavlov retorički nastup dajući Pavlovu govoru "jačinu" (Boban, 2003: 166). Jačinu dodaje svakako i fascinantna Isusova osoba koja se ovdje prikazuje kao snažni, uskršli Mesija u antitetičkom odnosu s Isusom razapetim, umirućim i slabim, koji se također zamjećuje unutar govora, u zaleđu blještave pojavnosti.

Wuthnow u svojoj knjizi *Rediscovering the sacred: Perspectives on religion in contemporary society* – tumačeći Fryea – piše o centripetalnom vidu djelovanja biblijskog teksta: "Jedan tekst u biblijskom kanonu upućuje na drugi, i taj opet na drugi, pribavljajući tako vrstu zatvorena sustava – sustava koji sam sebe osnažuje. Centrifugalno pak značenje, suprotno, upućuje na brojne konotacije i slojeve tumačenja koji 'domahuju' iz religijskog teksta." (Wuthnow, 1992: 59). Najupečatljivija je referencija na *Stari zavjet* u govoru apostola Pavla u antitetičkim simbolima svjetlost-tama koji upućuju na antiteze Bog-Sotona i Dobro-Zlo, i ustrojeni su u "simetriji sučeljavanja" (Bagić, 2012: 289); otuda i otvaranje očiju apostola Pavla valja shvatiti prvotno kao simbolski jezik. No središnja je stilski figura peripetija/preokret, jer se u govoru pripovijeda kako je apostol Pavao na putu za Damask u susretu s Isusom doživio preokret, što je potpuna antiteza, te je od

progonitelja kršćana postao kršćanski misionar. Smjer je kretanja potpuno promijenjen.

Tako dakle apostol Pavao, i dakako pisac Luka, uključujući i tradicionalni starozavjetni i suvremeni antički intertekst, čine religijski diskurs razumljivim za kralja Agripu, njegovu svitu pa čak i za rimske namjesnike. Nagomilane stilske figure pokazuju također želju da se religijski doživljaj prenese u formi "poput" ili metaforički, jer je religijska stvarnost neuhvatna i neprenosiva egzaktnim pojmovima i svakodnevnim govorom. Pernot piše: "Sve što se može reći o Bogu može biti samo aproksimativno, u formi 'kao/poput' ili 'na stanovit način' (*hoion*). Religijska je retorika, učinkovito, često *hoion* tipa." (Pernot, 2006: 238). Otuda je i svjetlost susreta s Kristom opisana kao "od sunca sjajnija". To je svjetlost koju apostol Pavao dotad nikada nije vidio, nadnaravni sjaj moćnog i slavnog Bića. Taj je sjaj poput sunčeva, ali ga i kvantitativno i kvalitativno nadmašuje. Bruce zamjećuje povezanost susreta s Kristom, o kojemu višeput apostol Pavao svjedoči i u svojim drugim govorima, s viđenjem Božje slave u Knjizi proroka Ezekijela:

I vidjeh kao sjajnu kovinu, iznutra i uokolo kao oganj; od njegovih bokova naviše i od njegovih bokova naniže nešto poput ognja i blijeska na sve strane. Taj blijesak na sve strane bijaše poput duge što se za kišnih dana javlja u oblaku. To bijaše nešto kao slava Jahvina. Vidjeh, padoh ničice i čuh glas koji mi govoraše. (Ez 1,27-28).

Sjaj i glas vidio je i Mojsije u fenomenu Božje objave u kupini koja je gorjela, ali ne i sagorijevala. Jasne referencije na *Stari zavjet* pridonijele su upečatljivosti i uvjerljivosti govora apostola Pavla, i to pred slušateljstvom koje je voljelo sjaj, slavu i moć.

Naracija je u tom dijelu govora jasno udvojena: jedan njezin dio – životopisni, upućuje na židovstvo, a drugi – viđenje Krista, na kršćanstvo, te se može shvatiti kao referencija na *Stari* i na *Novi zavjet*, što upućuje na temeljnu misao: na židovstvo kao ishodište kršćanstva. Kršćanstvo je korak dalje i ono ne može biti neprijateljsko u odnosu na židovstvo, misao je apostola Pavla kojom se ukida i razlog netrpeljivosti i progona. Naracija se nastavlja i apostol Pavao pripovijeda o događajima nakon susreta s Kristom:

Otada, kralju Agripa, ne bijah neposlušan nebeskom viđenju. Nego najprije onima u Damasku pa onda i u Jeruzalemu, svoj zemlji židovskoj i poganima navješćivah da se pokaju i obrate k Bogu i čine djela dostojna obraćenja. Zbog toga me Židovi uhvatiše u Hramu i pokušahu ubiti. (Dj 26,19-21).

Ne postoji nikakav građanski delikt kao razlog uhićenja, osim religijskog koji također nije opravdan niti je u suprotnosti sa *Starim zavjetom*. Pozivanje na pokajanje i službu Bogu ne može biti dostatan razlog za smrtnu presudu, još manje za pokušaj ubojstva. No apostol Pavao je sada Kristov svjedok te je kao takav potencijalni rušitelj tradicije. On se suživljuje s Kristom i u njegovoj slavi i u njegovoj mucu.

Tako dakle naracija sadrži gradaciju koja uključuje iskustvo apostola Pavla prije susreta s Kristom, susret s Kristom i najposlije njegovu službu i nevolje nakon susreta s Kristom.

c) dokazivanje (*probatio* ili *argumentatio*)

Najsnažniji je dokaz Pavao sam. On je primjer i svjedok. Hong u svom članku o obraćenju apostola Pavla "Paul's conversion" piše o Pavlu:

On je počeo živjeti novi način života, koji je bio potpuni kontrast u odnosu na njegovu prošlost. U prošlosti bio je farizej, a sada je postao kršćanin. U prošlosti je progonio kršćane, a sada je postao progonjen od gotovo svih Židova i farizeja. U prošlosti bio je revan da uništi kršćanstvo, a sada je postao strastven evanđelist koji posvuda promiče kršćanstvo. (Hong, 2018: 240–241).

Spominju se i drugi mogući svjedoci, vjerojatno tužitelji koji mogu svjedočiti ("ako hoće"), u sudskom dokaznom postupku da je Pavao Židov od Židova, jedan od najrevnijih ortodoksnih pripadnika te da iza njegova kršćanskog preokreta/obraćenja stoji uvjerljiv razlog. On ne može biti neprijatelj Židovima i židovskoj religiji. Takvo se dokazivanje oslanja na autentični dokaz (engl. *inartificial proof*) koji uključuje svjedoke (Hogan, 2002: 74). Svjedoci su sami židovski svećenici koji su ga poznavali, sam apostol Pavao i kralj Agripa, koji poznaje tužitelje i njihove zadjevice. Ma kako religijski diskurs iskazivao sa svjetovnog gledišta nelogične pojave, kao što je viđenje uskrsla Krista, Pavlov je govor discipliniran, krajnje omeđen (Škarić, 2000: 90) temom koju iznosi i pregledan, jer se konstruira prema zadanim sastavnicama govora. Pavao se trudi objasniti i dokazati sljedeće: da nije bilo židovske nade u Mesiju ne bi bilo ni kršćanskog Mesije kojeg je on susreo i čuo mu glas na putu u Damask. To što ga sada krug židovskih svećenika optužuje jest *reductio ad absurdum*.

d) pobijanje (*refutatio*)

Većina autora koji su analizirali organizaciju toga govora apostola Pavla (Crouch, 1996; Kennedy, 1984; Neyrey, 1984; Winter, 1993; Witherington, 1998) ne vide u

njima *refutatio*, što se može povezati s govornikovim novim religijskim stavom i diskursom koji izbjegava prepirke i štoviše – protivnike. Kršćanstvo zahtijeva molitvu za neprijatelje. S druge strane, i dokazivanje, koje je na stanovit način istodobno i pobijanje optužbe, uključeno je u naraciju te se i u tom slučaju ostvaruje i biblijska i antička misao i praksa da *mitos* objašnjava *logos*.

e) zaključak (*peroratio*)

Hogan smatra da su Pavlova odstupanja od poznatog uzorka prouzročena barem dijelom upadima slušatelja, Festa i Agripe, te da Pavlu nikada nije omogućeno da završi svoje govore: "Forenzični govori u Djelima (...) ne odgovaraju tom obliku (...) barem djelomično budući da se Pavlu nikada nije pružila prigoda da svoje govore završi." (Hogan, 2002: 85). S druge pak strane, Smith dokazuje da su takvi upadi Lukini literarni i retorički postupci koji "pokazuju učinak govornikove poruke na slušatelje" (Smith, 2015). Uzimajući u obzir Smithovu prosudbu o učinku na slušatelje i logiku teksta, u ovome se znamenitom govoru zaključak i kraj govora podudaraju te se zaključak može identificirati u tekstu Djela apostolska, u kojemu se ponovo ističe da je Pavlovo kršćanstvo ispunjenje *Staroga zavjeta* (Mojsija i Proroka) o dolasku Mesije kojega je Pavao prepoznao u Kristu. Optuženi Pavao svoju obranu zaključuje isticanjem Kristova stradanja – ja se preoblićuje u On, u Krista, što je najviši stupanj klimaksa, zajedno s ponavljanjem univerzalističke ideje o zajedništvu židovske nacije i pogana u jednome Mesiji:

Ali s pomoću Božjom sve do dana današnjega svjedočim, evo, malu i veliku, ne govoreći ništa osim onoga što Proroci govorahu i Mojsije da se ima zbiti: da će Krist trpjeti i da će on, prvouskršli od mrtvih, svjetlost navješćivati narodu i poganima. (Dj 26,22-23).

Zaključak govora tako ističu stilske figure ponavljanja i kulminacije. Ponavljaju se sljedeći motivi:

- Motiv obećanja ocima o Mesiji: "I sada stojim pred sudom zbog nade u obećanje koje Bog dade ocima našim" (Dj 26,6), što u zaključku glasi: "Ali s pomoću Božjom sve do dana današnjega svjedočim, evo, malu i veliku, ne govoreći ništa osim onoga što Proroci govorahu i Mojsije da se ima zbiti." (Dj 26,22-23).
- Motiv svjetlosti u odnosu na narod (Izrael) i pogane: "Izbavit ću te od naroda i od pogana kojima te šaljem da im otvoriš oči pa se obrate od tame k svjetlosti." (Dj 26,17-18), što u zaključku glasi: "... i da će on, prvouskršli od mrtvih, svjetlost navješćivati narodu i poganima." (Dj 26,23).

- Motiv Kristova uskrsnuća: "Zašto nevjerojatnim smatrate da Bog mrtve uskrisuje?" (Dj 26,8), što se u zaključku ostvaruje kao "prvouslykrsli od mrtvih". Uskrsnuće je temeljna misao kršćanstva, jer će apostol Pavao u Prvoj Korinćanima reći: "Ako pak Krist nije uskrsnuo, uzalud je doista propovijedanje naše, uzalud i vjera vaša." (1 Kor 15,14).

Ponavljanje u tom završnom dijelu govora ima kompozicijsku ulogu i njime se ostvaruje emfaza glavnih poruka apostola Pavla, što su Agripa i Fest vjerojatno i prepoznali te su reagirali svojim uzvičnim komentarima. Klimaks pak kao najviši stupanj govornog razvoja sastoji se u toj sveopćoj i nepodijeljenoj perspektivi Božje milosti koja obuhvaća svojom svjetlošću kako židovski narod tako i nežidove ("svjetlost (...) narodu i poganima"), odnosno pogane, mnogobošce i neznabošce. Također je vrhunac milosti sam apostol Pavao koji postaje jedno s Kristom u rasprostiranju te svjetlosti. U upravnom govoru što ga kazuje Krist Pavao je pozvan u tu službu kao poslanik svjetlosti, no na kraju govora, u zaključku, apostol Pavao uzdiže Krista kao Onoga koji će kao "prvouslykrsli od mrtvih svjetlost navješćivati narodu i poganima". Pavao, iako negdašnji progonitelj Krista i kršćana, sada postaje jedno s Kristom u njegovoj misiji. Tako se, dakle, stilskim figurama ponavljanja i klimaksa ističe i naglašava zaključak, koji je, kad se uzmu u obzir navedene stilske figure, posve jasan. A Festov i Agripin odgovor jesu reakcije slušatelja, a ne upadice kojima se apostol Pavao prekida u govoru.

Uzorak Krista patnika ostaje uzorak svih nedužnih stradalnika, đakona Stjepana, Ivana Krstitelja i drugih, uključujući sada i Pavla koji je optužen zbog religijskih pitanja. Reakcija slušatelja pokazuje da je Pavlov govor dodirnuo autoritete državne vlasti. Festova je reakcija ispunjena čuđenjem i nevjericom: "Mahnitaš, Pavle! Veliko ti znanje mozgom zavrnilo!" A Agripa pak emfatično, premda možda i blago ironično, uzvikuje: "Zamalo pa me uvjeri te kršćaninom postah!" Ovaj je Festov i Agripin odgovor, prema Garrowayu u članku "'Apostolic irresistibility' and the interrupted speeches in acts", nastao jer je Luka kao pisac pokazao "umijeće koje dopušta da se apostolske neupitne riječi mogu opovrgnuti, njihova nepobitna mudrost odbiti" (Garroway, 2012: 752). Iz toga se Agripina uzvika usto daje prepoznati da je cilj Pavlova govora uz vlastitu obranu, štoviše i prije nje, prijenos vijesti o Kristu, persuazivna komponenta koja je u religijskom diskursu dominantna, što Pavao i ne skriva odgovarajući Agripi: "Dao Bog te i za malo i za mnogo, ne samo ti nego i svi koji me danas slušaju postali onakvima kakav sam ja, osim ovih okova." (Dj 26,29). Optativ koji ispisuje Luka, a vjerno ga prevode Rebić i suradnici (1994), samo je još

jedan pokazatelj literarnosti Lukinog, a u zaleđu i stila apostola Pavla. Bruce smatra da se "Lukin idiom može opisati kao dobar helenistički grčki, literarniji od grčkog jezika kojim piše većina novozavjetnih pisaca" (Bruce, 1990: 67). Agripa nije postao "ni za malo ni za mnogo", kako se apostol Pavao poigrava riječima – kršćanin, ali Agripina je presuda, uz suglasnost svih njegovih pratitelja, da je Pavao nedužan te da je sada sretniji kao žrtva nego kao progonitelj, da je taj model novog svijeta temelj njegove nade. Tako se dakle u tome govoru religijskim diskursom nadvremenit i vremenit red usuglasio da je jedan nepravedno optužen uznik nedužan, da mu se osigurava religijska sloboda, kao i druge slobode koje proistječu iz nje: sloboda mišljenja i sloboda govora. Taj je govor, kao i komentari i pravorijek nakon njega, također pokazatelj mogućnosti komunikacije između religijskih i državnih autoriteta, štoviše između religijskog i političkog i nereligijskog diskursa uopće, uz uvjet odgovornih govornika i slušatelja, što zajedno sa završetkom Pavlova govora čini snažan *conclusio*.

3. ZAKLJUČAK

Retoričkom se analizom u ovom radu utvrđuje da je govor apostola Pavla pred Agripom, iz 26. poglavlja Djela apostolskih, organiziran u četiri dijela: a) uvod (*exordium*), b) pripovijedanje (*narratio*), c) dokazivanje (*probatio/argumentatio*), d) zaključak (*peroratio*). Većina retoričara koji su pisali o organizaciji toga govora (Crouch, 1996; Kennedy, 1984; Neyrey, 1984; Winter, 1993; Witherington, 1998) ne vide u njemu – u odnosu na klasičan model forenzičnoga govora tog vremena – pobijanje (*refutatio*), s čime se i ovaj rad usuglašuje. Razlika ovog rada u odnosu na radove ostalih pobrojanih autora jest utvrđivanje i organizacijske jedinice zaključak (*peroratio*), koji odgovara završetku govora prije reakcija slušatelja, Agripe i Festa, i obilježen je stilskim figurama ponavljanja i klimaksa, čime se, između ostaloga, opravdava i pokazuje plodnom retoričko-stilistička analiza u metodologiji ovog rada. Zaključak je Pavlova govora da je Krist ispunjenje židovskih očekivanja te da Krist ujedinjuje svojim svjetlom i Židove i pogane. Razlog za netrpeljivost i progon ne postoji jer je kršćanstvo izdanak židovstva. Stilističkom je pak analizom, koja upotpunjuje uvid u govor apostola Pavla na temelju retoričke analize, utvrđeno da je stilski registar od samog početka govora obilježen vedrinom i kršćanskom radošću koju uvjerljivo sugerira govornik, te da je njegov odnos prema slušateljima nedvojbeno pozitivan jer im se obraća iskazima poštovanja. Prema odabiru riječi, u odmaku od

---

niskoga govornog stila, govornikov je rječnik pokazatelj njegove učenosti i uljuđenosti. Narativni je dio o susretu s Kristom posebno istaknut stilskim postupcima *hoion* (kao/poput) tipa: svjetlost je u tom susretu poput sunčeva, no "sjajnija" jer je nepoznata u fizičkoj dimenziji. Stilističkom se analizom također registriraju antitetičke osobe Krista: s jedne strane slabog patnika koji je razapet i umire i s druge strane kao božanskog bića koje se javlja u slavi s referencijama na *Stari zavjet* i objavu Boga proroku Ezekielu ili Mojsiju. Pojavljuju se i druge referencije na *Stari zavjet*, kao što je opozicija Svjetlo-Tama, koja simbolizira Dobro-Zlo. Stilogenost toga govora proistječe iz naravi religijskog diskursa koji nastoji opisati duhovna, nadnaravna iskustva ljudskim jezikom.

Osoba je govornika, apostola Pavla, također dokaz (*probatio*) da se duhovno iskustvo susreta s Kristom, koje on pokušava prenijeti autoritetima državne vlasti vičnima političkom, a ne religijskom diskursu, uistinu dogodilo. Apostol Pavao je unatoč smrtnoj opasnosti u kojoj se našao smiren, njegov je duh oslobođen bilo kakvog neprijateljstva, mržnje i bijesa proistekla iz fanatične religioznosti u prošlosti. Nekada progonitelj kršćana, sada je nenasilan kršćanin. Mirotvorno pokušava dokazati da je Krist ispunjenje židovskih nada o Mesiji koji će obrliti i spasiti cijeli svijet. Osoba govornika je dijametralno suprotna samome sebi u smislu tolerancije na nasilje. Za religijski je diskurs etička osoba govornika snažan argument.

I najposlije, ovaj govor pokazuje mogućnost sporazumijevanja između autoriteta državne vlasti i govornika koji im se obraća religijskim diskursom. Razumijevanje religijskog diskursa pospješuje organizacija govora i argumentacija koja vodi računa o standardnim retoričkim zahtjevima u nereligijskim diskurzima, kao i obrazovanje i odgoj slušatelja. Što je govor nagnutiji k sferi vremenitog reda, to su retorička prohodnost i persuazivnost uspješnije, a smisao govorenja pred političkim recipijentima opravdaniji. Slušatelj, kralj Agripa, nije postao kršćanin, što je prvotan cilj govornika religijskog diskursa, ali je "odsaj milosti" iz nadvremenitog reda djelotvorno zasnuo "kako bi ljudi mogli bolje živjeti u svome vremenitome životu" (Maritain, 1989: 139). Agripa i Fest potvrdili su Pavlovu nedužnost i vjersku slobodu, iz koje proistječu i sloboda mišljenja i govora.

REFERENCIJE

- Bagić, K.** (2012). *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Boban, V.** (2003). *Počela govorne komunikacije*. Zagreb: DAN d. o. o.

- Bruce, F. F.** (1990). *The Acts of the Apostles: The Greek text with introduction and commentary*. Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Company; Leicester, England: Apollos.
- Conzelmann, H.** (1987). *Hermeneia – A critical and historical commentary on the Bible*. Philadelphia: Fortress Press.
- Crouch, F.** (1996). The persuasive moment: Rhetorical resolutions in Paul's defense before Agrippa. U *Society of Biblical Literature* (str. 333–342). Atlanta: Scholars Press.
- Crystal, D.** (1969). *Investigating English style*. London, Harlow: Longman, Green, and Co.
- Garroway, J. D.** (2012). 'Apostolic irresistibility' and the interrupted speeches in Acts. *Catholic Biblical Quarterly*, 74(4), 738–752.
- Hogan, D.** (2002). Paul's defense: A comparison of the forensic speeches in Acts, Callirhoe, and Leucippe and Clitophon. Dostupno na <https://www.andrews.edu> [posljednji pristup 17. ožujka 2016.].
- Hong, S.-C.** (2018). Paul's conversion. *Korea Journal of Christian Studies*, 25, 239–257.
- Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz "La Bible de Jerusalem"** (1994). Ur. A. Rebić, J. Fućak, B. Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Katnić-Bakaršić, M.** (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Kennedy, G. A.** (1984). *New testament interpretation through rhetorical criticism*. Chapel Hill/London: University of North Carolina Press.
- Kvintilijan, M. F.** (1985). *Obrazovanje govornika* (prev. P. Pejčinović). Sarajevo: Veselin Masleša (IzvorNIK 1. st.).
- Maritain, J.** (1989). *Cjeloviti humanizam*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Neyrey, J. H.** (1984). The forensic defense speech and Paul's trial speeches in Acts 22-26: Form and function. U C. H. Talbert (ur.), *Luke-Acts: New perspectives from the Society of Biblical Literature* (str. 210–224). New York: Crossroad.
- Pernot, L.** (2006). The rhetoric of religion. *Rhetorica*, 24(2), 93–108.
- Petrović, S.** (1995). *Retorika*. Beograd: IŠP Savremena administracija d. d.
- Robbins, V. K.** (1996). *Exploring the texture of texts*. Harrisburg, Pennsylvania: Trinity Press International.
- Smith, D. L.** (2015). Interrupted speech in Luke-Acts. *Journal of Biblical Literature*, 134(1), 177–191. <http://dx.doi.org/10.15699/jbl.1341.2015.2834> [posljednji pristup 1. studenoga 2019.].
-

-
- Škarić, I.** (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Škarić, I.** (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Tolić, Ž.** (2018). Početak i najranije širenje Crkve: od 30. do 36. godine. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 58(4), 465–493.
- Winkler, M. i Commichau, A.** (2008). *Komunikacijsko-psihološka retorika*. Zagreb: Erudita.
- Winter, B. W.** (1993). Official proceedings and the forensic speeches in Acts 24-26. U B. W. Winter i A. D. Clarke (ur.), *The book of Acts in its ancient literary setting* (str. 305–336). Grand Rapids: Eerdmans.
- Witherington, B.** (1998.) *The Acts of the Apostles: A socio-rhetorical commentary*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Wuthnow, R.** (1992). *Rediscovering the sacred: Perspectives on religion in contemporary society*. Grand Rapids, Michigan: William E. Eerdmans Publishing Company.
-

Durđica Garvanović-Porobija

dporobija@gmail.com

Public High School Maruševac, Croatia

Rhetorical-stylistic analysis of the Apostle Paul's speech before King Agrippa

Summary

This paper includes the interdisciplinary rhetorical-stylistic analysis of the Apostle Paul's speech before King Agrippa, as recorded in the biblical text of Acts 26. This speech is stylistically marked, recounted narrative, which is the fundamental trait of the religious discourse. Yet, since this discourse is self-referential and closed, the question remains what function and communicative outcome is in the view of a listener who is antipodally distant and overwhelmingly secular and political. Therefore, the analysis of the effect of speech on the addressee is particularly emphasized. The analysis shows that there is an interference area – what according to Maritain is "temporary" – in which religious discourse can be positively perceived by listeners to whom the political discourse is inherent. Rhetorical-stylistic analysis was done to provide a more comprehensive insight into the selected speech, with the following results:

- Through the rhetorical analysis, amplified by stylistic insight, this paper establishes that the speech of the Apostle Paul before Agrippa, from Acts 26, along with 1. introduction (exordium), 2. the narration (narratio), 3. the proving (probatio/argumentatio), also contains the 4. conclusion (peroratio), which is a differentiating element compared to the previously published works.
- The stylistic analysis, however, revealed that the register of style is marked by Christian joy and serenity, despite the forensic profile of speech. The narrative section includes the encounter with Christ and it is especially marked by hoion-type stylistic practices and antithesis, as well as references to the Old Testament and contemporary rhetorical framework of the antiquity.
- The character of the speaker, the Apostle Paul, is also the evidence (probatio) in support of the speaker, because he is diametrically opposed to his former self in terms of tolerance of violence. For religious discourse, the speaker's ethical character is a strong argument.
- Lastly, this speech demonstrates the possibility of communication between the speaker who addresses the authority of the state government with religious discourse and the listeners whom the political discourse is inherent. Agrippa and Festus affirmed the innocence and religious freedom of the Apostle Paul, from which also the freedom of thought and speech ensue.

Key words: religious discourse, rhetorical-stylistic analysis, public speech

---